

De stoffelijke resten, de begraafplaats en de grafsteen van Philips van Montmorency, graaf van Horn, in Weert¹

De feiten en de fictie

door Emile Haanen

Wie dacht dat het vraagstuk rondom de stoffelijke resten van Philips van Montmorency was opgelost, komt bedrogen uit. Van 1568 tot 1979 ging men er in het algemeen vanuit dat graaf Philips van Montmorency in de Sint Martinuskerk begraven was. In 1979 werden na een onderzoek in de grafkelder die onder het hoogkoor van de Sint Martinuskerk is gelegen, röntgenfoto's gemaakt van de veronderstelde halswervels, de schedel en een hand van Philips. De foto's werden zowel in het Weerter Sint Jans Gasthuis als door een Utrechtse patholoog-anatoom geanalyseerd. De kern van de hele kwestie is dat er niet of nauwelijks van een beschadiging aan een van de halswervels gesproken kon worden; een kleine afwijking aan de derde wervel was alles. Op grond daarvan meenden enkelen vast te kunnen stellen, dat de schedel en het geraamte niet van de onthoofde Philips konden zijn omdat hiervoor een forse beschadiging aan een van de halswervels nodig is. Slechts zijn hart zou in Weert begraven zijn. Nimmer is een publicatie verschenen waarin deze stellingen werden gemotiveerd en waarin duidelijk gemaakt werd waarom er 400 jaar lang gedwaald is. Variaties van deze stellingen zijn in verschillende informatiedragers terug te vinden.

Overigens verscheen eind 1979 wel een artikel van toenmalig gemeentearchivaris Jan Henkens waarin gesteld werd waarom de geanalyseerde stoffelijke resten van Philips van Montmorency zijn en waarin afstand werd genomen van contraire opvattingen.² Welke opvattingen komen we tegen.

In het rijk geïllustreerde werk over de geschiedenis van Weert, dat in 1999 verscheen onder de titel 'Weert, het verleden van een stad', valt te lezen dat hoewel Horn na zijn onthoofding naar Weert werd gebracht er *bij latere opgravingen in de kerk zijn behalve zijn hart geen stoffelijke resten gevonden van Philips. Het hart bleek gevat in een tinnen bus en bijgezet in de grafombe van graaf Jacob III onder het hoofdaltaar.*³ Hoe is deze tekst in het boek terechtgekomen? Schrijver dezes maakte deel uit van de redactie van het boek, maar heeft de eerste zin nooit gezien. In de concept-teksten komt hij niet voor. Blijkbaar is de zin er in de eindfase aan toegevoegd. In de concept-tekst stond ook: *Philips had zelf te kennen gegeven dat zijn hart in Weert moest liggen. Dit zegt iets over de band die hij met de stad Weert voelde.*⁴

Detail van een schilderij van Philips van Montmorency, Rijksmuseum te Amsterdam.

Lijkbuis met hart van de graaf.

opgebaard en de familieleden afscheid van hem konden nemen. Tot zover de tekst.

Voorts verscheen er in 1994 onder verantwoordelijkheid van de gemeentemusea een folder onder de titel 'Philips van Montmorency nader bekeken'. De tekst is geschreven door museumconservator drs John van Cauteren en educatief medewerker drs Theo Schers. In de brochure vindt men de stelling *dat het hart ... werd begraven ... in de grafionbe van zijn voorvader Jacob III. De begraafplaats van het lijk van Philips daarentegen is tot op heden onbekend.*⁶ De schrijvers geven bij het historische deel geen enkele bronvermelding. Bronvermeldingen vindt men alleen bij het kunsthistorische gedeelte.

Welke kritiek valt er te leveren? Om te beginnen was Jacob III geen voorvader van Philips van Montmorency. De broer van deze Jacob, Jan van Horn, was de stiefvader van Philips en derhalve geen familie.

Dan komt de vraag op of Jacob III en zijn drie echtgenoten, zoals gesteld wordt, wel in de grafkelder kunnen liggen. Bij het onderzoek in 1979 bleek dat er in de kelder vier kisten stonden. Van drie kisten was het hout twee centimeter dik. Van de vierde kist was de bodem zes centimeter en waren de zijwanden drie centimeter dik. In deze kist lag de lijkbuis.

Welnu, de derde en laatste echtgenote van Jacob, Maria van Bourgondië, hertrouwde na zijn overlijden met Jean de Hénin, graaf van Boussu, in Henegouwen en overleefde haar eerste man twintig jaar. Jacob III stierf in 1531. Het is dus zeer aannemelijk dat zij in Henegouwen gestorven en begraven is. Of graaf Jacob III en zijn eerste twee echtgenoten in deze grafkelder zijn begraven, is niet zeker. Er is geen bewijsmateriaal. De inhoud van de drie dunne en grotendeels vergane kisten is nooit aan onderzoek onder-

Deze zin is geschrapt omdat dit een volsprekte noviteit was, die niet met behulp van bronnen aangetoond of bewezen kon worden. Een en ander kwam uit de ideeënbus van conservator Van Cauteren van de gemeentemusea. In Philips' testament staat trouwens dat zijn lichaam daar begraven diende te worden waar het de koning zou toestaan of anders waar zijn familie en verwanten het wilden.⁵

In het gemeentemuseum 'De Tiendschuur' is een gipsen afgietsel te zien van de tinnen bus waarin het hart van de graaf van Horn zat. De begeleidende tekst komt voor de historisch geïnteresseerde bezoeker uitermate verrassend over. De auteur van het bijschrift stelt dat de lijkbuis in 1979 in het graf van graaf Jacob III en zijn drie echtgenoten gevonden is. De auteur weet echter nog veel meer. De bus stond oorspronkelijk bovenop de kist van Jacob III. Het hart van Philips is *als ware dit het complete lijk* naar Weert gevoerd en in de kerk bijgezet. Het lichaam van graaf Philips is wellicht begraven in de kapel van het kasteel Gaasbeek, waar het lichaam was

worpen. Er werd slechts een dijbeen aangetroffen. Hooguit kan men vermoeden dat de drie bedoelde personen daar begraven zijn. Indicaties daarvoor kunnen de volgende zijn. De alliantiewapens van de eerste twee huwelijken van Jacob III, namelijk met Margaretha van Croy en vervolgens met Claudia van Savoye, bevinden zich tegen het gewelf van het hoofdkoor. Onder Jacob III werd de kerk immers voltooid. Voor hem en zijn eerste twee vrouwen werden jaardiensten gehouden. Het onderhoud van het middenschip van de kerk was voor rekening van de heren van Weert.⁷ De opvolger van Jacob III, zijn broer Jan van Horne, bepaalde in zijn testament dat er een zerk op het graf van zijn broer moest komen.⁸ Jan zelf wenste in de minderbroederskerk begraven te worden en wilde eveneens een grafzerk.

Hoe dan ook, de hypothese van het graf van Jacob III en zijn drie echtgenoten kan in ieder geval geen stand houden.

Gevolg daarvan is dat er in ieder geval één 'anoniem' geraamte overblijft. Evenmin kan dan de stelling overeind blijven dat de tinnen bus met daarin het hart van graaf Philips op de kist van Jacob III zou zijn geplaatst. Niet alleen kan niet bewezen worden of Jacob III er ligt, maar als hij er zou liggen, waarom zou dan de kist met de bus die van Jacob zijn en niet een van de andere drie? Waarom staat de bus niet gewoon op de grond? Zoals hierboven reeds is gesteld, heeft het onderzoek alleen aangetoond dat de kist met de bus van een andere kwaliteit is dan de andere drie kisten.

De stelling dat het hart naar Weert zou zijn gebracht en de rest van het lichaam naar het kasteel Gaasbeek in Brabant, waar het vermoedelijk begraven zou zijn, komt ongeloofwaardig over. Waar is dit vermoeden op gebaseerd? Waarom het hart oostwaarts en de rest zuidwestwaarts brengen? Het kasteel Gaasbeek was eigendom van de eveneens onthoofde Lamoraal van Egmont. Uit de contemporaine literatuur springt maar één zaak duidelijk in het oog. Het lichaam van Egmont gaat naar zijn woonplaats Zottegem in Vlaanderen en dat van Horn gaat naar diens woonplaats Weert. In het Dagboek van Jan de Pottre (1549-1620) lezen we dat de beide heren *in baeren worden ghedaen ... de grave van Hoorne wort te Preekhare geset in Ravestain choer, aldaer oock gebalsemt ende vort te Wert ghevoert*.⁹ De lijken gingen na de onthoofding eerst naar de minderbroeders en vandaar naar de kerk van Sint Goedele. Egmont ging verder naar Sinte Clara en ten slotte naar Zottegem *ende mijn heer van Hueren vert, tsavins gedragen naer die Prekere meet 11 priesters*.¹⁰ Ulloa schrijft in 1570 dat *des Grafen von Horn Körper war in sein Graffschafft geführt*.¹¹ In de Oorspronck ende Voortgang der Nederlandsche Beroerten van 1626 vindt men dat *het Lichaem vanden Grave van Hoorn wierdt in de Kempen begraven*.¹² Strada beweert dat de lichamen met de hoofden *na de Steden van hunne heerlicheden gevoert, alwaer sij seer eerlijk begraven zijn*¹³ Philips' lichaam is naar Weert vervoerd, dat mag nu wel duidelijk zijn, maar is hij daar ook aangekomen? Het bewijs hiervoor is te vinden in de kroniek van zuster Luyten, die een zeer authentieke lezing geeft van de aankomst van het lijk en zijn begrafenis. Na

Deksel van de lijkbus met inscriptie.

De tekst luidt:

Anno 1568

greve van

hornes hert -

Heere ende grave van Hoornes

herte 6 Junij 1568.

aankomst van zijn stoffelijke resten op het kasteel werd hij *terstondt binnen een ure in den Hooghkercke begraven, want hij hat 19 daegen boven aerde gestaan*.¹⁴ Dat valt inderdaad te begrijpen en ook dat er snel gehandeld moest worden. In kloosters van de Congregatie van Windesheim bestond van oudsher het gebruik geschiedkundige aantekeningen te maken, waarmee een der kloosterzusters belast werd.¹⁵ Omdat de aankomst en de begrafenis van het lijk van de heer van Weert voor Weert en de Weertenaren een even enorme als unieke gebeurtenis moet zijn geweest, is het niet aan te nemen dat de kloosterzuster dit allemaal uit haar duim gezogen heeft. De kroniek was immers voor iedere kloosterlinge toegankelijk en kon ook makkelijk op haar juistheid worden gecontroleerd.

Dit alles wijst er duidelijk op dat het lijk van Philips en niet alleen het hart in de Sint Martinuskerk begraven zijn. Er is geen logische reden te bedenken dat lichaam en hart op verschillende plaatsen in de kerk begraven zouden zijn. Gebruikelijk was dat personen van hoge afkomst eerder in een crypte dan in de aarde begraven werden. Een geraamte, gelegen in het zand, dat onder de huidige grafzerk van Philips in 1979 werd aangetroffen, is overigens niet onderzocht. Het ligt voor de hand dat het lijk van Philips in de grafkelder is bijgezet en op de kist de tinnen bus met zijn hart is geplaatst. Op de bus staan naam en inhoud gegrift. Bij Egmont werd het hart ook in een doosje op de kist geplaatst.

Wel is het een fabuleuze vondst van museum 'De Tiendschuur' om te stellen, dat het hart als het gehele lichaam gezien moet worden! Zo kan men veel problemen oplossen.

Kernvraag blijft of de gevonden stoffelijke resten inderdaad van Philips van Montmorency zijn. Volgens de analyse van de röntgenfoto's zijn de zeven halswervels feitelijk intact. Hierover zwijgt Henkens in zijn eerdergenoemde artikel. Bij Egmont was de zesde wervel doorgehakt.¹⁶ Het verslag van de patholoog-anatoom geeft aan dat er *verrassende en opmerkelijke overeenkomsten* zijn tussen de schedel en de afbeeldingen van Philips van Montmorency. Verder schrijft hij, dat *de projecties van de dwarse opname van de schedel en van de bronzen portretpenning elkaar vrijwel volledig dekken*.¹⁷ Met andere woorden het is vrijwel zeker dat het de schedel van Philips is. Aangezien Philips onthoofd is, betekent dit dat de intact gebleven halswervelkolom niet van hem kan zijn. Mochten de halswervels wel van hem zijn, dan kan Philips niet onthoofd zijn en is hij op een andere wijze om het leven gekomen. Daarbij komt dat in tegenstelling tot Egmont eigenlijk wei-

Grafsteen uit 1841 met Latijnse tekst op het hoogkoor. De wapens zijn van Montmorency en Horn. De vertaling luidt: "Hier ligt Philips van Montmorency, beroemde graaf van Horn, heer van Weert, Altena, Nevele, Kortesseem, Bocholt en Breugel, erfvoogd van Thorn, ridder van het Gulden Vlies, zeevoogd enz. enz. Onthoofd te Brussel op 5 juni 1568 op bevel van de hertog van Alva, hier naar toegebracht en begraven op 23 juni van hetzelfde jaar."

nig bekend is over de laatste nacht van Philips.¹⁸ In ieder geval is niet onderzocht of geraamte, halswervels en schedel wel van dezelfde persoon zijn. De lijkbus met het hart heeft men in 1979 niet meer geopend en onderzocht om verdere beschadiging te voorkomen. Wat er in Brussel of elders met het hoofd en lijk allemaal gebeurd is, weten we niet. Het lijk is uiteindelijk negentien dagen naar zijn graf onderweg geweest. Wat we wel weten is, dat in 1568 algemeen werd aangenomen dat Philips' lichaam in zijn geheel naar Weert is gebracht en daar bijgezet. Zijn schedel is in 1979 geïdentificeerd.

Ter afsluiting iets over de grafsteen van Philips van Montmorency. In de kerk lag vroeger een andere grafsteen. Deze was in het begin van de negentiende eeuw afgesleten of op een andere wijze verloren gegaan. Uit een tweetal boekwerken uit de tweede helft van de achttiende eeuw blijkt dat in de St.-Martinuskerk de grafombe of het graf van Philips van Montmorency te aanschouwen viel.¹⁹ In 1839-'40 spreekt de kerkfabriekraad van Sint Martinus bij zijn aanvraag om subsidie dan ook over het **herstel** van de grafombe. Dat de huidige steen niet boven de crypte ligt, maar een centrale plaats op het hoogkoor heeft gekregen, vond men toen zonder meer esthetischer en indrukwekkender. De steen werd zoals bekend voor het overgrote deel gefinancierd uit de fondsen voor het door Nederland wederom in bezit genomen gedeelte van Limburg, thans de provincie Limburg. De rest werd door de parochie bijgedragen.

Noten

1. Dit artikel kwam tot stand onder auspiciën van de Stichting Historisch Onderzoek Weert. Dank is verschuldigd aan oud-archivaris Cor Tubée voor zijn aanwijzingen naar vindplaatsen van bronnen.
2. HENKENS, JAN. *Het graf van de graaf van Horne in de Sint Martinuskerk te Weert*, in: De Maasgouw 98 (1979), 178-192.
3. NIES, FRITS (red.). *Weert. Het verleden van een stad*. Weert, 1999, 101.
4. Particulier archief Haanen, tweede concept-tekst Weert, het verleden van een stad, hoofdstuk 1 t/m 8, 74.
5. JONGE, J.K.J. DE. *Uiterste wil van Philips van Montmorency, Grave van Horn. 4 Junij 1568*, in: De archieven van het Koninkrijk der Nederlanden, deel II. Den Haag, 1865, 167.
6. CAUTEREN, JOHN VAN en THEO SCHERS. *Philips van Montmorency nader bekeken*. Weert, 1994, [2].
7. Algemeen Rijksarchief te Brussel (ARAB). Archief Rekenkamers, inv.nr. 49236, elfde rentmeestersrekening over 1769 van Ferdinand Joseph Costerius.
8. POMPEN, AURELIUS. *Jacob de Eerste, graaf van Horne*, in: Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg (PSHAL) 40 (1904), 193, noot 2.
9. SAINT GENOIS. *Dagboek van Jan de Pottre 1549 - 1620*. Gent, 1861, 30.
10. ARAB. Kerkelijke archieven, Oud-archief van de kapittelkerk van St. Michiel en St. Goedele te Brussel, inv.nr. 4839, fol. 419 verso.
11. ULLOA, ALFONSO. *Gründliche Beschreibung, inn zwen Thail verfast, durch Alfonso Ulloa, des Niederländischen Kriegs*. [Dillingen, 1570]. Uitgave 1620, 32.
12. GYSIUM, IOANNEM. *Oorspronck ende Voortgang Der Nederlandsche Beroerten*. Delft, 1626, 406.
13. STRADA, P. Famianus. *De thien eerste boecken der Nederlandsche Oorloge*. Vertaling uit het Latijn van Guiliam van Aelst. Dordrecht, 1655, 468.
14. Rijksarchief Limburg. Handschriftencollectie, inv.nr. 475. [LUYTEN, Maria e.a.], [Kronijk van het klooster Maria Wijngaert 1442-1587] en Gemeentearchief Roermond, idem.
15. CREEMERS, C. *De kronijk uit het klooster Maria Wijngaert te Weert, 1442-1587*, in: PSHAL 12 (1875), 145.
16. RENSON, G. en N. VAN DEN BOSSCHE. *Lamoral d' Egmond (1522-1568)*, in: Lamoral d' Egmond, Seigneur de Gaasbeek 1522-1568. Staatsdomein van Gaasbeek, 1968, 17. (Catalogus).
17. HANEVELD, G.T. VAN *Voorlopig verslag van de identificatie van de schedel gevonden in de Sint Martinuskerk te Weert*. Utrecht, 1972 (aanwezig in gemeentearchief Weert).
18. GEURTS, P.A.M. *De graaf van Horne. Philips van Montmorency 1524-1568*. Zaltbommel, 1968, 37.
19. CANTILLON, PH. DE. *Vermakelijkheden van Brabant, en deszelfs onderhoorige landen (deel IV)*. Amsterdam, 1770, 33, en *Het Schouwburg der Nederlanden ofte geographische en historische beschrijvinge der XVII Nederlandsche Provintien (deel II)*. Antwerpen, 1785, 134.